

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΑΤΙΡΑ ΤΟΥ ΣΟΥΡΗ: ΕΦΗΣΥΧΑΣΤΙΚΗ ΗΘΟΓΡΑΦΙΑ Ή ΔΙΕΙΣΔΥΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ; ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΥ

ANNA ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

(ειδικότερα στην περίοδο του Πρώτου Ελληνικού Κοινοβουλευτισμού)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

- Οι συγκυρίες
- Δημοσιογράφος - Ποιητής
- Η σάτιρα του Σουρή
- Τελικές σκέψεις

Οι συγκυρίες

Ελλάδα, τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Κράτος νεοσύστατο, μικροσκοπικό, φτωχό, πεδίο κάθε είδους ιδεολογικής, κοινωνικής, πολιτικής, εθνικής διαπάλης με στόχο την ανεύρεση εθνικού προσώπου. Η μορφή ενός καινοτόμου πολιτικού, του Χαριλάου Τρικούπη, ταυτίζεται τόσο με την πορεία προς τον κοινοβουλευτισμό στο πεδίο της πολιτικής, όσο και με την όλη ιδεολογική πάλη ανάμεσα στον παλαιό κόσμο της διοικητικής αριστοκρατίας και τη νεοαναζωογονημένη αστική τάξη στο πεδίο των κοινωνικών ανακατατάξεων. Στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκεται ο Βασιλιάς, ο οποίος κάνει συνετές προσπάθειες τόσο για να πολιτογραφηθεί Έλληνας στη συνείδηση του λαού, όσο για να προσδώσει στο θρόνο του την αίγλη ενός ευρωπαϊκού ομόλογού του. Η πληθώρα αναγκαίων έργων υποδομής, η άσκηση οικονομικής πολιτικής, η εντονότερη συμμετοχή της ιδιωτικής επένδυσης, μετατρέπουν σταδιακά το κράτος σε αστικό. Ο ξένος παράγοντας πάντα ασφυκτικά παρών, ανεκτός έως και εξυμνητέος, –εφόσον στην εκπλήρωση των στρατηγικών του πόθων και στόχων η Ελλάδα χρωστά λίγο πολύ την κρατική υπόστασή της–, ασκεί τον συνήθη διπλωματικό, πολιτικό, οικονομικό του έλεγχο. Στον ιδεολογικό τομέα η αγωνιώδης αναζήτηση εθνικής ολοκλήρωσης μετουσιώνεται είτε σε μάταιες εθνικιστικές και μεταφυσικά φορτισμένες αλυτρωτικές τάσεις, είτε σε διχασμούς, όπως το γλωσσικό ζήτημα που όμως στάθηκε αφετηρία γόνιμης πνευματικής κίνησης. Στα πλαίσια αυτά ζει ο λαός, αναλφάβητος, αποδεκατισμένος από τους πολέμους, ο οποίος πέρα από το ν' ασχολείται με τις παροπαράδοτες αγροτικές εργασίες παλεύοντας ενάντια σε καιρικές καταστροφές και επιδημίες, αρχίζει σταδιακά αλλά ανοργάνωτα να εισχωρεί και στο σώμα της δημόσιας διοίκησης με εισιτήριο την ευημερούσα τακτική της πολιτικής πατρωνίας. Είναι η περίοδος θεωρητικών αναζητήσεων, παροδικών εξάρσεων δημοκρατικότητας και εθνικισμού, αλλά και διασμένης πορείας προς την πρόοδο με μακρινό στόχο τα προηγμένα και τα θωρακισμένα κράτη της Ευρώπης των οποίων τα οργανωτικά πρότυπα υιοθετούνται αναγκαστικά και επιβάλλονται.

Μια τέτοια εποχή κρισίμων καμπών και αποφασιστικών ζυμώσεων, αποτελεί ιδεώδη συγκυρία για ένα ζωντανό και ευρύ πνεύμα που γνωρίζει όχι μόνο να εντοπίζει τα γεγονότα στην

ιστορικότητά τους, αλλά και να επισημαίνει χάρη σ' ένα φυσικό του τάλαντο την κωμική τους διάσταση.

Ένα τέτοιο πνεύμα ήταν αναμφισβήτητο ο Γεώργιος Σουρής, κορυφαίος εκπρόσωπος μιας γενιάς σατιρικών δημοσιογράφων οι οποίοι αποστρεφόμενοι τον παρακμάζοντα αθηναϊκό ρομαντισμό, καλλιέργησαν τη σάτιρα στα πρότυπα των Επτανησίων εκπροσώπων του είδους και του Αλ. Σούτσου, δίνοντας όμως νέο περιεχόμενο και προσανατολισμό στη σατιρική δημιουργία και έμπνευση¹.

Βιογραφικά στοιχεία

(1853-1919). Αναφέρουμε τους τρεις πόλους έλξεως της αστικής καταγωγής του: τη Χίο, τη Σύρο και τα Κύθηρα, περιοχές με πολιτιστική ιδιαιτερότητα, λίκνα οικονομικής άνθησης και συνεπώς πνευματικής προόδου. Σημειώνουμε επίσης την εμπειρία της ξενιτιάς, κοντά σε θείο του πλούσιο Έλληνα της διασποράς, στο Ταϊγάνι της Αζοφικής, την αδιαφορία του προς το εμπόριο, παραδοσιακή οικογενειακή ενασχόληση, τη στροφή του προς τις φιλολογικές σπουδές και την παράλληλη έκδοση της σατιρικής εφημερίδας του. Στις πτυχιακές εξετάσεις του απορρίφθηκε από τον καθηγητή της μετρικής Σεμιτέλο, τον οποίο δεν έπαψε να σατιρίζει στο έργο του. Γνώρισε αρμονικότατη οικογενειακή ζωή. Το φιλολογικό του σαλόνι στο σπίτι του –οδός Πινακωτών 15–, ήταν περίφημο τόσο ως πόλος έλξεως πνευματικών ανθρώπων της εποχής, όσο και ως τόπος πνευματιστικών συγκεντρώσεων που ήταν τότε στη μόδα.

Δημοσιογράφος – ποιητής

Το έργο που χάρισε στο Γ. Σουρή πλατιά αναγνώριση καθιστώντας τον δημοφιλή τόσο «στο αριστοκρατικότερο σαλόνι όσο και στο δημοκρατικότερο καπηλειό»,² αλλά και που απο-

1. Πρόδρομος των πρώτων σατιρικών φύλλων ήταν το «Φως» του Σ. Καρύδη (1860-1879). Ακολουθεί ο «Ραμπαγός» των διωχθέντων της τουρκικής λογοκρισίας Β. Γαβριηλίδη και Κλεάνθη Τριανταφύλλου (1878). Αργότερα ο Γαβριηλίδης εξέδωσε το «Μη χάνεσαι» (1880) και ο Τριαντάφυλλος συνέχισε μόνος του την έκδοση του Ραμπαγά. Ξεχώρισαν επίσης: Ο «Ασμοδαίος» των Ροΐδη-Άννινου, το «Άστυ» του Άννινου με τις περίφημες γελοιογραφίες του, ο «Παλιάνθρωπος» του Βέρδερη, ο «Αριστοφάνης» του Πηγαδιώτη με τις λαϊκές και έγχρωμες ιταλικής προέλευσης γελοιογραφίες. Ο Σουρής από 25 ετών έγινε συντάκτης του «Ραμπαγά» έως το 1880. Συνεργάστηκε επίσης με τον «Ασμοδαίο», το «Άστυ» και το «Μη χάνεσαι», υπογράφοντας γαλλιστί Souris (=ποντίκι).
2. Η έκφραση ανήκει στον Κ. Παλαμά.

Εικόνες από τον «Ρουφίνο»

τέλεσε κανάλι γόνιμης διοχέτευσης του ταλέντου του ήταν η εβδομαδιαία εφημερίδα «Ο Ρωμηός». (2/5/1883 – 17/11/1918). Εκδόθηκαν συνολικά 1444 τεύχη με κείμενο γραμμένο εξ' ολοκλήρου έμμετρα, εμπλουτισμένο με απλές αλλά εκφραστικές γελοιογραφίες. Σύντομα έγινε το προσφιλές εντύπωμα των Ελλήνων όλων των κοινωνικών τάξεων, μορφωτικών επιπέδων πολιτικών αποχρώσεων καθώς κι εκείνων πέρα των ελληνικών συνόρων. Αρκεί να σημειώσουμε ότι ο Άγγελος Βλάχος ως τρέσβυς στο Βερολίνο κατατοπιζόταν περί των ελληνικών τραγμάτων από τους στίχους του Ρωμηού ενώ χαρακτηριστικό είναι ότι όταν το 1909 εκθρονίστηκε ο Αβδούλ Χαμίτ, δρέθηκε στη βιβλιοθήκη του ο Ρωμηός μεταφρασμένος στα Τουρκικά³.

Ο Γ. Σουρής, ικανότατος δημοσιογράφος αν και αυτοδίδακτος, παρατηρεί με οξύτατο μάτι τη ζωή σε όλες τις εκφράσεις, αντιλαμβάνεται το πνεύμα των καιρών, αναλύει την ανθρώπινη ψυχολογία και τη συμβολή της στα γεγονότα.

Εστιάζει την προσοχή του σε ότι αποτελεί πραγματικά επίκαιρο και φλέγον θέμα, το οποίο επεξεργάζεται με την πρέπουσα δεοντολογία και με φανερή προσπάθεια αντικειμενικότητας χωρίς όμως να διστάσει να καταλήξει σε κάποιο προσωπικό συμπέρασμα, αντανάκλαση της όλης του φιλοσοφίας περί της ζωής και του ανθρώπου.

Σαν ποιητής ο Σουρής απέχει αρκετά από το να χαρακτηριστεί μεγάλος, –και εδώ έγγειται το σφάλμα όσων παρασυρόμενοι από την ευστροφία και την ευφυώς εκφραζόμενη θυμοσοφική του διάθεση τον χαρακτήρισαν ως τέτοιο. Κατέχει ωστόσο σε υπερβολικό βαθμό ένα δυνατό όπλο: την τεράστια ευκολία παραγωγής στίχων.

Βέβαια σ' αυτό το χείμαρο στίχων, –το ντελίριο ρίμας–, που κυνιστά το έργο του, υποσκελίζονται οι κανόνες της μετρικής και ανακατεύονται, –δάναισα κατά τους χαρακτηρισμούς της εποχής–, η «δημοτική» του Ψυχάρη, η «καθαρεύσα» του Βλάχου, η «λεύτερη μιχτή» του Νιρβάνα. Στο σημείο αυτό είναι ερωτοπόρος: αγνοεί τους τύπους για χάρη της ουσίας, τους τυγνούς μορφολογικούς κανόνες για χάρη του νοήματος, θέτει εκφραστικά μέσα στην υπηρεσία της ελεύθερης διατύπωσης.

Το ποιητικό είδος που υπηρετεί, η σάτιρα και δη η πολιτική, είναι το μόνο που επιτρέπει ν' αναμιχθούν τα δύο πνευματικά τάλαντά του το δημοσιογραφικό και το ποιητικό αλλά και αυτόχρονα ν' αναδειχθούν. Είναι λογικό ο επιτυχής συνδυασμός των δύο ταλέντων να είναι εκείνο που του χάρισε τόσο πλατιά αναγνώριση ώστε ομόφωνα από την ελληνική Βουλή και με τη συμπαράσταση διεθνών προσωπικοτήτων, να προταθεί για το βραβείο Νόμπελ της λογοτεχνίας.

Είναι ωστόσο δάσιμο η ευρεία αποδοχή να είναι απόρροια περισσότερο μιας ελληνικής νοοτροπίας που ρέπει προς την εύκολη διακωμώδηση, εφησυχάζει καγχάζοντας, κολακεύεται αυτοσαρκαζόμενη. Ο Γ. Σουρής γνώστης και φορέας της νοοτροπίας αυτής γνωρίζει τέλεια πως να την εκμεταλλευτεί αξιοποιώντας ένα μέσο που χειρίζεται με μεγάλη ευκολία και που πλάει άμεσα σ' όλα τα στρώματα: την ρίμα.

Με αφετηρία αυτή τη δεύτερη προσγειωμένη και αρκετά απομυθοποιητική άποψη είναι δυνατόν ο μελετητής του έργου του Σουρή να διατυπώσει ορισμένα ερωτήματα.

Είναι η πένα του Σουρή έντεχνα και σοφά δηκτική και μεισδυτική ή πρόκειται απλώς για αυτάρεσκη σάτιρα και καφυγή στην εύκολη διακωμώδηση χάριν μιας τάσης υποβάθμισης των πάντων και συντήρησης ενός κλίματος παρακμής και

μοιρολατρίας. Και στο βαθμό που συμβαίνει το δεύτερο μήπως τελικά μέσα σ' αυτή τη στιχοπλημμύρα η θαρραλέα σάτιρα έχει σε μεγάλη έκταση δώσει τη θέση της στην περιγραφή, τολμηρή μεν αλλά αρκετά επιφανειακή.

Διότι βέβαια είναι γνωστό πόσο η ποσότητα και η μαζική παραγωγή αποβαίνουν σε βάρος της ποιότητας. Και είναι επίσης δεδομένο ότι ο λαός –με το πνεύμα του οποίου επιθυμεί να ταυτίζεται ο Σουρής–, συχνά στερείται των γνώσεων αλλά και της διορατικότητας να εκτιμήσει σωστά και χωρίς συναισθηματισμούς γεγονότα και πράξεις καίριας γι' αυτόν σημασίας.

Η αλήθεια βρίσκεται σίγουρα κάπου στη μέση.

Η σάτιρα του Σουρή

● **Γενικά:** Η σάτιρα ως λογοτεχνικό είδος κινείται αυστηρά στα όρια του αντικειμενικού λυρισμού. Ο λυρισμός της σάτιρας εκτείνεται από τις απλές εκδηλώσεις συναισθήματος σε συγκεκριασμό με το στοχασμό, έως την κυριαρχία του συναισθήματος, αλληλένδετο πάντα με τη νόηση, βασικό υπόβαθρο της σατιρικής έκφρασης. Η αντικειμενικότητα εκφράζεται με τις κεντρόφυγες τάσεις αναζήτησης θέματος πέρα από το υποκείμενο-ποιητής στον γύρω κόσμο.

Η σάτιρα είναι προσκολλημένη στην πραγματικότητα, προσγειωμένη, ρεαλιστική. Αντικείμενό της το απολύτως απτό, γνωστό, συγκεκριμένο. Η γνήσια σάτιρα είναι οπωσδήποτε δηκτική. Η πένα του Σουρή συμμορφώνεται πλήρως προς τα κύρια γνωρίσματα της σατιρικής ποίησης γι' αυτό και η σάτιρά του καταφέρνει να είναι δηκτική.

Αλλά ας δούμε τα γνωρίσματα αυτά αναλυτικά και όπως ενσωματώνονται στη γραφή του Γ. Σουρή.

● Η σάτιρα είναι η κατεξοχήν *κοινωνική μούσα* και ως τέτοια βρίσκει την καλύτερή της έκφραση στις σελίδες του «Ρωμηού». Αντικείμενό της ο ελληνικός λαός, οι συνήθειές του, ο δημόσιος βίος.

Όλο το έργο θεμελιώνεται σε μια διάκριση του λαού με κριτήρια κάθε άλλο παρά κοινωνικά, πράγμα που αποδεικνύει και την ανυπαρξία πραγματικής αριστοκρατίας στον ελλαδικό χώρο, με την έννοια που αυτή προσλαμβάνει στη Δύση.

Ο λαός χωρίζεται χονδρικά στο πλήθος των ψηφοφόρων και στην ολιγάριθμη κάστα των εκλεκτών τους, τους βουλευτές, διάκριση που απηχεί την βαθμιαία εμπέδωση των αρχών του Κοινοβουλευτισμού. Τόσο οι μεν όσο και οι δε είναι Έλληνες, εξίσου φορείς όλων των εθνικών ιδιομορφιών που ο Σουρής επισημαίνει στο έργο του. Η σχέση μεταξύ των δύο ομάδων είναι διαζευκτική, η εξάρτηση της μιας από την άλλη αναγκαία. Ο Σουρής διατυπώνει τις σκέψεις του πλάθοντας φανταστικούς αλλά αληθοφανείς διαλόγους με πρωταγωνιστές είτε, δύο μέσους Έλληνες είτε, δύο ή περισσότερους επώνυμους βουλευτές είτε, τέλος, εκπροσώπους των δύο ομάδων.

Η μορφή του μέσου έλληνα ψηφοφόρου ενσαρκώνεται παραστατικά με τον *Φασουλή*⁴ και τον *Περικλέτο*, δύο ξύλινα αν-

3. Πέραν της εφημερίδας ο Σουρής εξέδωσε τα Ημερολόγια του «Ρωμηού» στα έτη 1885, 1886, 1889, 1890, 1893, 1895, 1900. Μια εφημερίδα της εποχής έγραψε ότι τα Ημερολόγια αυτά προκαλούσαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον από το άνοιγμα της Βουλής.

4. Ο «Φασουλής» είναι το κύριο κωμικό πρόσωπο του λαϊκού θεάτρου ανδρικών που έκανε την εμφάνισή του στους αθηναϊκούς δρόμους τις Απόκριες.

δρείκελα των οποίων, όπως αφήνεται να διαφανεί σε μερικές γελοιογραφίες, τα νήματα κινούν οι πολιτικοί. Σαφής και εύγλωττος ο υπαινιγμός του Σουρή: Ο λαός ενσαρκούμενος έτσι σ' ένα ψεύτικο και απρόσωπο ειδώλιο αποτελεί «*tabula rasa*», έτοιμη να δεχθεί τα μηνύματα αυτού που ορίζει τις τύχες του, να φανατισθεί ν' αγωνισθεί για χάρη του αρκεί να κρεμαστεί να κατευθυνθεί οπωσδήποτε από κάπου προκειμένου να δράσει.

Καταρχήν οι δύο ξύλινοι ήρωες προβληματίζονται, αναπτύσσουν κρίσεις, προχωρούν σε επιλογές, συχνότατα όμως απογοητεύονται και παν τότε, –σε ένδειξη αδέξοδου ίσως;–, τελειώνουν το διάλογο συμπλεκόμενοι. Οι βουλευτές πάλι οι οποίοι αναφέρονται επώνυμα ή με χαρακτηριστικότερα παρατσούκλια διαισθάνονται την φοβερή εξάρτηση από το λαό όταν πλησιάζει η στιγμή ανανέωσης της λαϊκής εντολής. Μέσα σε κλίμα σύγχυσης επιδίδονται στο κυνήγι της ψήφου εξάπτοντας τη λαϊκή φαντασία με απραγματοποίητες υποσχέσεις και μοιράζοντας θέσεις στο δημόσιο. Η σχέση αυτή της αλληλοεξάρτησης απεικονίζεται και με μια άλλη λιγότερο ευφυή και πρωτότυπη αλληγορία: οι τσελιγκάδες της βουλής και το ποίμνιό τους, που συχνά επαναστατεί και αλλάζει αφέντη.

● *Η ευρύτητα κύρους* και η γενικότερη καταξίωση των διακωμωδουμένων ατόμων ή ομάδων καθιστά τη σάτιρα περισσότερο ενδιαφέρουσα στη δηκτικότητά της. Ο Σουρή στρέφεται άφοβα με θράσος και τολμηρότητα που σοκάρει εναντίον όλων, καυτηριάζοντας συχνά θεσμούς και ιδέες μυθοποιημένες, φορτισμένες με εθνικό συναισθηματισμό και μεταφυσική.

Εμφανές παράδειγμα στο σημείο αυτό αποτελεί η στάση του «Ρωμού» απέναντι στο θρόνο. Ο Βασιλιάς σκιαγραφείται σαν φιγούρα απόκοσμη, ξένη προς τις ελληνικές εξελίξεις που διαδραματίζονται όταν εκείνος λείπει στις ευρωπαϊκές λουτροπόλεις, ή δίνει χορούς ψεύτικης λαμπρότητας στο παλάτι. Είναι έκδηλη η δυσπιστία προς τη βασιλική οικογένεια. Στίχοι σαν τους ακόλουθους στοίχισαν στο Σουρή το προσωρινό κλείσιμο της εφημερίδας του.

«*Φασουλής:*»

Αν και βλέπω κάπως σκούρους και δυσκόλους τους καιρούς,
μα κι εφέτος σαν και πέρσι θα λυσσάξω στους χορούς...
κι αν ξανάρχισε στην Κρήτη φόνων και σφαγών αντάρα
μα δεν δίνω μια πεντάρα.

Να με μέλει; και γιατί;

ο χορός καλά κρατεί.

Ως εδώ δε φτάνει θρήνος, μήτε δρόντος, μήτε δόλι

Η Φασουλή:

Τώρα πλέον Ρωσική

κυδερνά πολιτική

και θα γίνω βέρα Ρούσα και θα πάω στον Περαία

με τους Ρούσους τους μπεκρήδες να γλεντήσουμε παρέα.

Ο Φασουλής:

...κυρά Γιώργενα να λείψουν τα μεθύσια τα πολλά,

κυρά Γιώργενα σου λέω δεν στεκόμαστε καλά.

Η Φασουλή:

Η Ρωσία μένει τώρα Βασιλός της Οικουμένης

κι αν δεν είσαι τώρα Ρούσα μια δεκάρα δεν σημαίνεις...

Γράφει αλλού: (Οκτώβριος 1895)

«... και δίδω το δικαίωμα στη φίλη Βασιλεία

να κάνει ότι θέλει.

Θέλει να δράσει μοναχά για τα συμφέροντά της;

Θέλει να μη σκοτίζεται με τα καθήκοντά της;

Θέλει το κράτος των Ρωμηών εστία ρεμπελιού;

Θέλει κι αθάνατο νερό και γάλα του πουλιού;

Αν εξαιρέσουμε το Σύνταγμα το οποίο η σάτιρα του Σουρή δεν τολμά να περιγελάσει μαρτυρώντας έτσι ένα σεβασμό προς ότι αποτέλεσε ιδεώδες που με τόσους αγώνες κατακτήθηκε, όλοι οι άλλοι θεσμοί και τα πρόσωπα που τους εκπροσωπούν δέχονται τα αμείλικτα βέλη της. Η Βουλή, οι εκάστοτε κυβερνήσεις και πρωθυπουργοί γίνονται στόχος της περιπαιχτικής πέννας του.

Εφόσον δε αντικείμενο σχολιασμού αποτελούν πρόσωπα ευρύτερης ακτινοβολίας είναι μοιραίο στο σημείο αυτό ο Σουρή να καλείται να εκλέξει ανάμεσα στο δρόμο της ιδανικής αμερόληπτης δημοσιογραφικής απεικόνισης και εκείνο της σάτιρας, η οποία δεν διστάζει να υπερασπιστεί φανερά κάτι, αντιτιθέμενη με κάθε μέσο στο αντίπαλό του.

● Τρίτο έτσι χαρακτηριστικό της σάτιρας είναι η *φανατική υπεράσπιση μιας ιδέας*, συχνά δε ο *κομματισμός*. Αυτό που διαφοροποιεί τον φανατισμό του εκφραζόμενο στη σάτιρα από εκείνον που διέπει τη λιβελλογραφία, είναι το έντεχνο και λεπτό χιούμορ του πρώτου σε αντίθεση με τη μισαλοδοξία και το πάθος που χαρακτηρίζει τον δεύτερο.

Στο σημείο αυτό παρατηρούμε πάντως ότι ο Σουρή κάνει ευσυνείδητες προσπάθειες να φανεί αμερόληπτος. Όσον αφορά τα βέλη δυσαρέσκειας, κακής κριτικής, αρνητικού σχολιασμού, αυτά εκτοξεύονται εξίσου προς όλους. Όσον αφορά όμως ευνοϊκές κρίσεις και εκφράσεις θαυμασμού αυτές, φειδωλές ομολογουμένως, εκφέρονται με μεγάλη εκλεκτικότητα. Είναι πράγματι *δύσκολο να εντοπίσουμε την πολιτική τοποθέτηση του Σουρή*. απαιτείται προσεκτικότερη μελέτη του «Ρωμού» για να διακρίνουμε ποιά σημεία απηχούν το γενικότερο πνεύμα και ποιά εκφράζουν την προσωπική άποψη.

Ωστόσο και ο Σουρή σαν πνευματικός άνθρωπος δεν ξεφεύγει από την παγίδα της υποκειμενικότητας, στην οποία μοιραία και αναγκαστικά, υποκύπτουν όσοι εκφέρουν δημοσίως γνώμη.

Γενικώς όπως τονίσαμε και ανωτέρω είναι πασιφανείς οι αντιμοναρχικές τάσεις και η παράλληλη προσήλωση στον κοινοβουλευτισμό. Δεν καυτηριάζεται η βασιλεία αυτή καθ' αυτή σαν θεσμός αλλά μάλλον το πρόσωπο του βασιλιά, κυρίως λόγω της αλλοδαπής καταγωγής του. Ο κοινοβουλευτισμός πάλι, εξαιρείται σαν το μόνο σύστημα αντιπροσώπευσης που ανταποκρίνεται στα ήθη τις παραδόσεις αλλά και την ιδιοσυγκρασία των Ελλήνων

Στα πλαίσια των αντιμοναρχικών του τάσεων ο Σουρή λαμβάνει ανάλογη θέση στα διεθνή γεγονότα που αφορούν μονάρχες: Γράφει επ' ευκαιρία του κινήματος των Μηδενιστών στη Ρωσία απευθυνόμενος στον Τσάρο:

«Κι ακόμα πιο καλύτερα θα ήτανε θαρρώ,
να 'σαι κι εσύ Μηδενιστής σε τούτο τον καιρό
κι εσύ με δυναμίτιδα τον κόσμο να χαλάς,
κι εσύ με τα καμώματα των Τσάρων να γελάς,
βαθειά απ' τα θεμέλια των Παλάτια να κουνείς,
και να χαρίζεις λευτεριά παρά να τυραννείς...»

Στα πλαίσια όμως των «κομματικών» του πεποιθήσεων, μπορεί κανείς να διακρίνει, —αν και με δυσκολία—, περισσότερη ενασχόληση με τον Χ. Τρικούπη και μεγαλύτερη δηκτικότητα προς αυτόν. Αν και είναι δύσκολο ν' ανιχνεύσουμε την προσωπική πολιτική βούληση κάτω από το έντεχνο προσωπείο της σάτιρας, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε κάποιες υποθέσεις γι' αυτό. Ο Χ. Τρικούπης με την ευρωπαϊκή καλλιέργεια, τις «τεχνολογικές» αντιλήψεις περί κρατικής οργάνωσης, τη συνεχή αναζήτηση δημοκρατικότητας στη θεωρία και στην πράξη, το αδιαμφισβήτητο κύρος στο εξωτερικό, αποτέλεσε πολιτικό-τομή και μόνιμο δέκτη σχολίων κυρίως από τους φορείς των παραδοσιακών τάσεων. Του αναγνωρίζεται δέδαια η ειρηνόφιλος στάση του στο θέμα του Βουλγαρικού Πραξικοπήματος, αλλά του καταλογίζεται η χρεωκόπηση των δημόσιων ταμείων, η αφοσίωση στους ξένους προστάτες, γενικά η ευρωπαϊκή του νοοτροπία. Ο Σουρής στηλιτεύει τις καινοτόμους τάσεις του Χ. Τρικούπη παρασυρόμενος ίσως από τη μόνιμα αντιπολιτευτική τάση που διακρίνει το είδος λόγου που υπηρετεί ή από την επιθυμία ν' αποδώσει όσο το δυνατόν αυθεντικότερα την αδυναμία του λαού να συλλάβει τη χρησιμότητα μέτρων που φαίνονται να θίγουν έστω και προσωρινά τα παραδοσιακά αγαθά του⁵

• Για μια σαφέστερη όμως δικαιολογία των προτιμήσεων του Σουρής θα ήταν προτιμότερο να μη παρασυρθούμε σε υποθέσεις περί πολιτικών αποκλίσεων αλλά να εξετάσουμε ένα τελευταίο χαρακτηριστικό της σάτιρας που εξηγεί τη φανατική ενασχόληση με ορισμένα θέματα και συγκεκριμένες πτυχές τους. Το γεγονός ότι η σάτιρα γράφτηκε πάντοτε από πνεύματα ξεχωριστά αρκεί και μόνο για ν' αντιληφθούμε ότι κάτω από τις επιφανειακά αφελές ύφος κρύβεται κάποιος προβληματισμός ο οποίος και προσδίδει στο είδος μια *χροιά διδακτική*.

Αντικείμενο της σάτιρας είναι η *άσχημη πραγματικότητα*⁶ που μας περιβάλλει και στην οποία αργά ή γρήγορα όλοι ενσωματώνονται με παράλληλη αδρανοποίηση των μηχανισμών κρίσης και αντίστασης. Ο σατιρικός ποιητής λόγω ευρύτητας πνεύματος, έχει τη δυνατότητα να δει την κοινωνική και πολιτική πράξη από την απόσταση και γωνία εκείνη που του επιτρέπει να απομονώσει τα παραδείγματα προς αποφυγή.

Σκοπός του είναι η διδασκαλία και δυνατόν η θεραπεία κάθε αρνητικού στοιχείου της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας⁷. Ως μέσον χρησιμοποιείται η κατά κανόνα προβολή των τελευταίων και ο τολμηρός στην υπερβολή του στιγματισμός τους, έτσι ώστε να τεθεί σε λειτουργία και ο πιο αδρανής και πορωμένος νους. Το γέλιο που προκαλεί η σάτιρα είναι στην ουσία πικρό. Το εύθυμο προσωπείο καλύπτει συνήθως ένα κόσμο σκανδαλώδους ασχήμιας και αδικίας. Πολλοί διακρίνουν στη σάτιρα και κάποια δόση κακίας η οποία κατά τη γνώμη μου στο έργο του Σουρής, αν και συχνά εμφανής, δεν υποσκελίζει ποτέ το ανθρωπιστικό πνεύμα που το διατρέχει.

Πάνω σ' αυτά τα δεδομένα στηρίζεται η κριτική που ο Σουρής ασκεί ιδιαίτερα σε πρόσωπα και θεσμούς σύμβολα. Η απομυθοποίηση των συμβόλων με τη συνεχή στηλίτευση τείνει σε άρνησή τους. Και αυτό είναι το σημείο στο οποίο ο σατιρικός ποιητής διαφοροποιείται από το λαϊκό πνεύμα. Παύει πλέον να είναι το φερέφωνο του τελευταίου, αλλά χρησιμοποιώντας εκλαϊκευμένα μέσα αφυπνίζει τις συνειδήσεις προβάλλοντας μια άλλη διάσταση, που αυτός χάρη στη μακρόθωρη και κριτική σκέψη είχε τη δυνατότητα να συλλάβει. Ο καυτηριασμός ε-

πομένως επωνύμων και καταξιωμένων προσώπων και θεσμών δεν γίνεται βάσει υποκειμενικών πολιτικών πεποιθήσεων, αλλά με γνώμονα τα ελαττώματα και τις αδυναμίες τους που προβάλλονται και διακωμωδούνται, ομολογουμένως με μια λανθάνουσα πικρία.

Ας δούμε λοιπόν κάτω από αυτό το πρίσμα ανάλυσης τη στάση του Σουρής απέναντι στα σύμβολα της εποχής του.

Ένα απόσπασμα το οποίο στο λυρισμό του κλείνει χαρακτηριστικά όλη την πικρία και μοναχικότητα του ανθρώπου που αντιλαμβάνεται τα γεγονότα με διορατικότητα και συνείδηση, είναι το εξής:

«... Δεν ξέρω τι ζητώ
και τρέχω ψωραλαίος
μετά του Περικλέτου...
Στα χέρια μου κρατώ
κρानίον βασιλέως
και καύκαλον επαίτου...»

Γίνεται εμφανής ο οίκτος πλέον για εκείνον που είναι βασιλιάς-κυρίαρχος στη χώρα του και βασιλίσκος-επαίτης στην Ευρώπη, η γύμνια και η δουλική εξάρτηση της Ελλάδας, οι ελπίδες που στηρίζονται σ' αυτή τη σχέση που είναι επαιτεία όσο σκληρά και αν ηχεί ο χαρακτηρισμός.

Γράφει ο Σουρής στο «Ρωμή» της 18ης Μαρτίου 1889 αναφερόμενος στην οικονομική επιδάρυνση του λαού για την συντήρηση του Παλατιού αλλά και υπαινισσόμενος φανερά στο τέλος την ανάγκη ύπαρξής του:

«Ω βασιλεύ αμέριμνος εις ροδοδάφνας γέρνε,
αγάπα μας, προστάτεψε, βασίλευε και παίρνε
Δέχου αυξήσεις των μισθών και νέας Μανωλάδας,
Πριν τας ισχνάς του Φαραώ να ιδής αγελάδας...»

...
προ των πυλών σου κάθομαι ως ταπεινός θεράπων
και σου προσφέρω τας ευχάς των ευγενών μου πάππων,
και λέγω «που σε βρήκαμε, αλλά και που μας ήβρες;»!
«χαλάλι κι οι λουφέδες σου, τα δώρα και οι προίκες».
Συ φαίνεσαι κροκόπεπλος του έθνους μας αυγή
αν λείψεις Συ, ω Βασιλεύ κι ο ήλιος δε θα βγει
ούτε θ' ανθούν τριγύρω μας λειμώνες μυροδόλοι
και όπερ σπουδαιότερον
θα βασιλεύσουν όλοι».

Πηγή λοιπόν δημοκρατικών διεκδικήσεων αλλά και δεινών η μανία του Έλληνα για την πολιτική συνδυαζόμενη με την πάση θυσία αναγνώριση και προβολή μέσω αυτής. Η βουλή, προπύργιο δημοκρατικότητας, σύμβολο της λαϊκής κυριαρχίας, απομυθοποιείται στους στίχους του Σουρής και παρουσιάζεται σαν είδος λαϊκού καφενείου, θέατρο παθών και ανταγωνισμού

5. Το μεγαλύτερο μέρος των σατιρικών ποιημάτων που απευθύνονται στον Χ. Τρικούπη, αναφέρονται στη βαριά φορολογία που επέβαλλε σε αγαθά όπως ο καπνός, το λάδι, το πετρέλαιο, το κρασί, πράγμα αδιανόητο για την εποχή του.

6. «... Ο έρως του καλού καλείται ενθουσιασμός και γεννά Πινδάρους και Μίλτωνα· το μίσος του κακού καλείται Σάτιρα και γεννά Λουκιανούς και Βολταίρους...». Εμμ. Ροΐδης: Η πάπισσα Ιωάννα και η ηθική, Επιστολαί ενός Αγγρινιώτου, (προς τον δ/την της εφημερίδος «Αυγή»), Επιστολή Δ', (29/5/1866).

7. «... μέχρις όυ ανεγερθεί θρησκευτικόν, ηθικόν, και πολιτικόν οικοδόμημα άνευ κακιών και ελαττωμάτων, μέχρις όυ δηλ. η πρόοδος της ανθρωπότητας σταματήσει, η Σάτιρα είναι αναγκαία». Εμμ. Ροΐδης, ό.π.

για την ικανοποιητή προσωπικών φιλοδοξιών. Διαβάζουμε στο «Ρωμιο» της 29ης Νοεμβρίου 1889, στίχους εξαιρετικής τολμηρότητας:

«Των 150 Βουλή μεγάλη χαίρει!
τρισένδοξοι και πάλιν ανέτειλαν ημέραι.
Θ' αφήσεις αναμνήσεις εκ των ωραιότερων
και οι τώρα σε δοξάζουν και οι μέλλοντες καιροί...
Χαίρε βουλή Αγία των σεβαστών πατέρων
κοπρών, ουροδοχείον, ταβέρνα του Ψυρή.
Χαίρε όπου φυλάττουν τας πύλας σου ραβδούχοι
με ψειριασμένη κάπα και με μισό τσαρούχι,
χαίρε που ρητορεύουν οι ρήτορές σου όλοι
με ρόπαλα, με ξύλα, με κάμα, με πιστόλι,
και γίνεται κι ο ένας κι ο άλλος μακελλάρης
κι αντάρτης Ροδεσπιέρος ο κάθε κιτρινιάρης».

Ανάλογη ή γνώμη και για τους βουλευτές:

(«Ρωμηός» 29/3/1886)

«Ευδαίμονες πραγματικώς οι άνθρωποι εκείνοι
που επαγγέλλονται καλά τον πούρον πατριώτην
ένας τους πιάνει απ' εδώ και άλλος τους αφήνει
κι εις κάθε ψευτοπόλεμο κατέχουν θέση πρώτη
και πάντα δια θέσεων εσθ' ότε κι αργυρίων
γενναίως ανταμείβεται η άρμη των δακρύων...»

Αντιλαμβανόμαστε τώρα ότι η μαχητική στάση υπέρ της μιας ή της άλλης παράταξης απηχεί περισσότερο το ρεύμα των καιρών από το οποίο δέβαια παρασύρεται συχνά ο Σουρής. Η προσωπική του άποψη για την πολιτική κατάσταση δεν είναι παρά το απόσταγμα απογοήτευσης και αηδίας. Διαβάζουμε στο «Ρωμηό» της 17-1-1889.

«Άνοιξε πόρτα της Βουλής, να 'μπω κι εγώ με άλλους
να 'δω τους νέους βουλευτές, τους νέους παπαγάλους,
να εμπορέσω τη σοφή πολιτική να νοιώσω,
και δεξιά και αριστερά δυο φάσκελα να δώσω».

Και ακόμη («Ρωμηός» 2/11/1887):

«Τα ίδια και τα ίδια, πολιτική αχρεία,
πολιτική που κάνει μονάχα για τη χρεία,
με ψευτοπολεμάρχους και με ψευτοσωτήρες,
με τόσους εγκαθέτους και μυστικούς κλητήρες,
πολιτική πολέμου, συνάμα και ειρήνης
πολιτική αξία της βρωμορωμοσύνης».

Η ρωμηοσύνη του Σουρή απέχει πολύ από την κλασική εικόνα που έπλαθαν οι φιλέλληνες υπό το πρίσμα του ρομαντισμού. Τα ερειπωμένα μνημεία της αρχαιότητας θυμίζουν αόριστα κάποιο παρελθόν, ενώ είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς ποιών μυστηριωδών επιμείξεων και επιρροών αποτέλεσμα είναι ο υπήκοος του ελληνικού Βασιλείου.

Το περιδόητο πάθος της πολιτικής γίνεται άσκηση κριτικής εκ του ασφαλούς, οι εκρήξεις πατριωτικής έπαρσης εκφυλίζονται σε στείρα προγονολατρεία, η μαχητικότητα σε εριστικότητα, το «δαιμόνιο της φυλής» σε κουτοπονηρία και θρασυδειλία, ο ενθουσιασμός και η αγωνιστικότητα πνίγονται στην αδυναμία πειθαρχίας, την οκνηρία την επανάπαυση.

«Γνωρίζω γαρ πως η Ελλάς των τελευταίων χρόνων
θρηνεί, ενθουσιάζεται και συγκινείται μόνον,
με τελετάς, με θούρια και με τας προσφωνήσεις,
αλλ' όταν τόσες φοδερές παρέλθουν διαχύσεις
αμέσως τότε Περικλή την παίρνουν οι διαδόλοι,
ξεχάνει και τους πόθους της, ξενάνει και την Πόλη
κι αρχίζουν πάλι οι κλειψιές κι αρχίζουν οι ρεμούλες

τα ψευτοπερισσεύματα κι άλλες αναγούλες,
τα σήκω 'συ να κάτσω 'γω, διορισμοί και παύσεις
και πεινασμένων οίμωγαί και του ταμείου θραύσεις».

Μα εκείνο που χαρακτηρίζει το πνεύμα των πολιτικών επιλογών του λαού είναι η υπερβολική εξύψωση των ειδώλων του και η επακόλουθη κατακρήμνισή τους. Γράφει στο «Ρωμηό» της 3-12-1888, λίγο πριν τις εκλογές όπου η κυβέρνηση Τρικούπη νικήθηκε κατά κράτος, απευθυνόμενος στον Χ.Τρικούπη:

«Σας λέγω . . . . .
πως θέλω να μεταβληθούν τα πράγματα του κράτους
πως δεν μ' αρέσει για πολύ να 'μαι στο ίδιο στάτους.
Είναι καιρός να πέσετε, τραβάτε παραπέρα
κι ελεύθερο αφήστε μας ολίγον τον αέρα
να κυβερνήσωμεν κι εμείς την προσφιλήν Ελλάδα
να την αρμέζωμεν κι εμείς ωσάν την αγελάδα
να κάνουμε καθώς κι εσείς παντού σιδηροδρόμους
και νέα νομοσχέδια να φέρομεν και νόμους.
Σας φθάνει το περίσσευμα κι η τόση δόξα πλέον
και η ενηλικίωση και το Ιωδηλαίον
και οι σταυροί και οι χοροί και τα πολλά τσιμπούσια
και της Αυλής η εύνοια και άλλα τόσα λούσα.
Και οι αρχαίοι πρόγονοι εμένα του κασσίδη,
βαρέθηκαν τον δίκαιο ν' ακούουν Αριστείδη,
πιστεύουν δε να ξέρετε από την ιστορίαν,
πως τέλος τον εδίκασαν εις μαύρην εξορίαν».

Και ο Δεληγιάννης δεν ξεφεύγει ωστόσο από τα πύρινα δέλη του Σουρή:

«Μαύρο των Δεληγιάννηδων και των ερμαφροδίτων
Μαύρο του ψευτοθόδωρου του πρώτου Αρλεκίνου,
που την πατρίδα του έκαμε μακράν κοιλάδα θρήνου
και μασκαράδες των σκυλιών μας έκανε στη δύση
και ο καθείς σιχαίνεται όπου και να μας φτύσει».

Αμφιταλαντευόμενο λοιπόν το πλήθος των ψηφοφόρων κινείται από άκρατο συναισθηματισμό και φανατισμό που έντεχνα του καλλιεργείται και πουλάει ασύνετα την ψήφο του σε όποιον καταφέρει να κερδίσει τον αγώνα της δημοκρατίας, τη μάχη των εντυπώσεων. Οι πολιτικοί διαγράφοντας τροχιές διαπτόντων αστέρων, μια γίνονται οι εκλεκτοί του λαού και μια οι αποδιοπομαιοί τράγοι.

Ο Σουρής φθάνει στο σημείο να υπαινιχθεί ότι και αυτές οι στοιχειώδεις ελευθερίες του κοινοβουλευτισμού, στα χέρια των παρορμητικών και θερμόαιμων Ελλήνων, μετατρέπονται σε όπλο κατά της ίδιας της δημοκρατίας. Η έλλειψη υπευθυνότητας και η πρωταρχικότητα των προσωπικών φιλοδοξιών των βουλευτών αφενός, ο άκρατος συναισθηματισμός το ευμετάβολο και ευκολόπιστο του λαού αφετέρου αποτελεί τροχοπέδη της ομαλής πολιτικής ζωής. Διαβάζουμε στο «Ρωμηό» τον Οκτώβριο του 1910.

«Διπλή Βουλή μας έλαχε, διπλά λογοκοπήματα,
διπλή Βουλή μας έλαχε, διπλά τα δυστυχήματα,
διπλή Βουλή μας έλαχε, διπλές ελευθερίες,
για λόγου δικαιώματα κι αεροθεωρίες...».

Και αφού παραδεχθεί:

«Ελευθερία λόγου πατριώτη,
θεσμών και Συνταγμάτων δάσης πρώτη,
χωρίς αυτό του λόγου το δικαίωμα,

αδύνατον ανόρθωση να γίνει,
αν κι απ' αυτό χειρότερο ξεθέωμα,
δεν είναι για τη δόλια Ρωμηοσύνη».

Τονίζει:

«Ελευθερία λόγου δίχως όριον,
μ' αυτή το κράτος φαίνεται πελώριον,
μ' αυτή εις της πατρίδος τους βωμούς,
ελευθερίας γεύεσαι χυμούς.

Μ' ελευθερίες λόγων εχαζέσαμε,
Μ' ελευθερίες λόγων μουφλουζέσαμε,
Μ' ελευθερίες λόγων εγδυθήκαμε.

Μ' ελευθερίες λόγων σκλαβωθήκαμε.

Το δικαίωμα του λόγου και για μας τα σκυλολόγια,
το δικαίωμα του λόγου και της καραβάνας λόγια,
το δικαίωμα του λόγου και για κάθε χασομέρη...».

Συντηρητικότερη εδώ η αντίληψη του Σουρή. Ο ελληνικός λαός στερείται της εσωτερικής αγωγής και καλλιέργειας για συνετή χρήση των δικαιωμάτων του, αρχής γενομένης από τους ίδιους τους εκλεκτούς του.

Η πηγή κάθε κακοδαιμονίας όπως επισημαίνεται στο λόγο του Ελ. Βενιζέλου τον Σεπτέμβριο του 1910, προβάλλεται και από τον Σουρή στο αντίστοιχο φύλλο του «Ρωμηού».

« .....

όταν όμως δρα καθένας για τη δόλια του την τσέπη,
τότε βρασ' το τέτοιο κράτος... προκοπή ποτέ βλέπει.

Κι αν στο πιο καλό καλούπι
το πολίτευμά σου χύσεις,
με αυτό θα δυστυχήσεις
και θα δρέψεις συμφοράς
όταν είσαι μασκαράς.

Ν' αφήσωμεν Συντάγματα, θεσμούς και καθεστώτα
και ν' αναθεωρήσουμε την ανθρωπιά μας πρώτα».

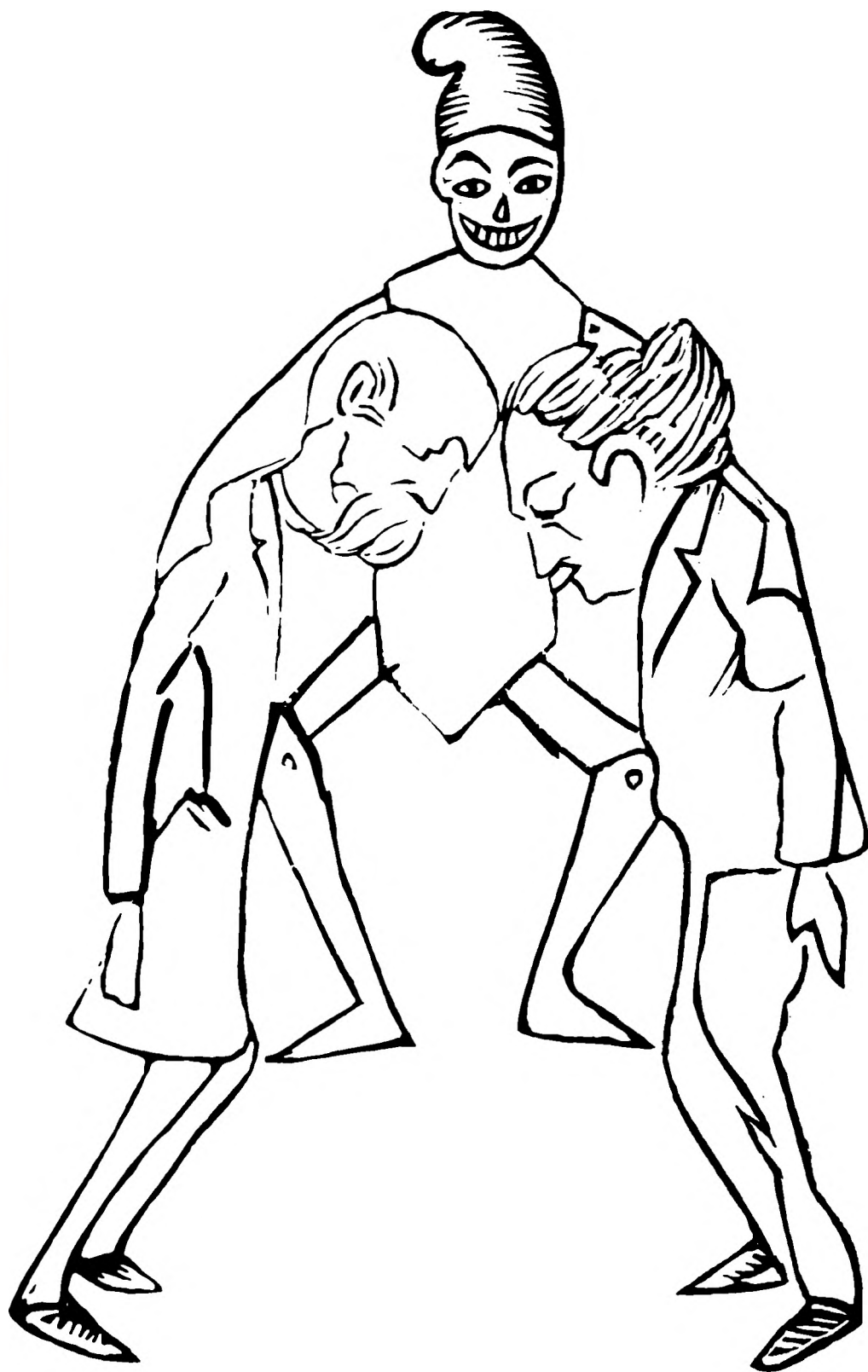
Γελικές σκέψεις

Από τις επάλξεις λοιπόν της πιο μαχητικής δημοσιογραφίας πτώποντας τα γενικού ενδιαφέροντος περιστατικά, πρόσωπα και πράγματα, ο Σουρή καταφέρει να δώσει ανάγλυφα το δημόσιο βίο μιας κρίσιμης τριακονταπεντηρίδας. Είναι δε άξιο θαυμασμού το γεγονός ότι παρά τους περιορισμούς της ελευθεροτυπίας, καταφέρει να περάσει στα γραπτά του τολμηρότατα και εύστοχα σχόλια καθιστώντας έγκυρο και ανάρπαστο φύλλο μια ελαφριά εφημερίδα. Για πρώτη φορά ο δημόσιος εμπαιγμός, με το ανάλαφρο αστείο και την υπαινικτική ευθυμολογία περιέγραψε με τόσο ανεξάντλητη ευστοχία τα δημόσια πρόσωπα και πράγματα, τις φυλετικές «αρετές» και ανατάσεις. Η γραφή του Σουρή απογυμνώνει το αντικείμενό της από τη μάκα του ρομαντισμού και της ηρωοποίησης, δείχνει το πραγματικό πρόσωπο του κόσμου, ρίχνοντας μάλιστα φως στην κωμική του διάσταση ώστε να προσελκύσει και τον πιο αδιάφορο αναγνώστη.

Ο λεπτολόγος μελετητής θα θεωρούσε ότι κάτω από το κωμικό, -προς τέρψη του αναγνώστη-, προσωπείο κρύβεται η εφησυχαστική ηθογραφία, η αφελής απεικόνιση⁸ μιας ζοφερής πραγματικότητας. Ο σαρκασμός όμως προς μυθοποιημένα πρόσωπα, θεσμούς και καταστάσεις, κρινόμενος στα πλαίσια της αυστηρότητας και συναισθηματικής φόρτισης μιας ρευστής ποχής, δεν αποτελεί κίνητρο εφησυχασμού. Είναι δε γεγονός

ότι ένα έντυπο δυνατής και ελεύθερης κριτικής, προσφιλές σε ανθρώπους όλων των κοινωνικών στρωμάτων και πνευματικών επιπέδων, αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα λόγω των δυνάμεων επηρεασμού που μπορεί ν' ασκήσει στα πλήθη. Η δηκτικότητα του Σουρή, απόρροια του διεισδυτικού του πνεύματος, ανταποκρίνεται τόσο πειστικά στην πραγματικότητα ώστε αφόπλισε όλους τους τυχόν αντιπάλους του από κάθε λογικό επιχείρημα αμφισβήτησης και δώξης.

Είναι βέβαια κοινώς αποδεκτό ότι ο κόσμος επικροτεί τους σατιρικούς περισσότερο από το φόβο του αμείλικτου των βο-

8. Όπως σημειώνει ο Βολταίρος: «... αυτός που δεν μπορεί να λάμψει με τη σκέψη του, προσπαθεί να κερδίσει το ενδιαφέρον των άλλων κάνοντας πνεύμα...». Voltaire, «Wit, Spirit, Intellect», Philosophical Dictionary, (1764).

λών τους παρά από θαυμασμό προς το πνεύμα τους και την ευρηματικότητα της πέννας τους⁹. Είναι δε γνωστή η ομόφωνη επιδοκιμασία του Σουρή από όλες τις διακωμωδούμενες παρατάξεις της Βουλής αλλά και η παρασημοφόρησή του από τον Χ. Τρικούπη, το πρόσωπο που κατ' εξοχήν σχολιάστηκε.

Η φωνή του Σουρή έμεινε πάντοτε ελεύθερη, συχνά δε αχαλίνωτη τόσο λόγω του ενδόμυχου φόβου που αναφέραμε παραπάνω, όσο και λόγω της ζωντάνιας των θεσμών που ενσωματώθηκαν στη ζωή των Ελλήνων, ανταποκρίθηκαν στην ιδιοσυγκρασία τους και έμειναν ανοιχτοί σε κάθε είδους βολές και ζυμώσεις χάριν μιας ανοδικής εξελικτικής πορείας.

Εκείνο που προβληματίζει ακόμη είναι κατά πόσο η πολιτική σάτιρα με όλη την αμεσότητα της επίδρασης που ασκεί σε «άρχοντες και αρχομένους», κατάφερε να συμβάλλει γόνιμα στις εξελίξεις, να θεραπεύσει, -σύμφωνα με τον αντικειμενικό της στόχο-, τα κακώς κείμενα. Στο σημείο αυτό τηρούμε μια στάση επιφυλακτική.

Η σάτιρα όπως καλλιεργήθηκε, -έκδηλη και τολμηρή σε ελεύθερα καθεστώτα, δειλή και υπαινικισσόμενη σε λιγότερο ελεύθερα-, εξαντλεί την αποστολή της στη συγκίνηση και αφύπνιση που πετυχαίνει να εγείρει. Και αυτό δέβαια είναι πολύ σημαντικό. Μήπως όμως η εκάστοτε εξουσία φάνηκε να ενθαρρύνει έξυπνα τη σάτιρα σαν είδος λαϊκής εκτόνωσης, ενώ παράλληλα ανέπτυξε την ανοχή της προς αυτήν έτσι ώστε να καθίσταται άτρωτη στις βολές της;

9. Σημειώνει σχετικά ο William Hazlitt: «Satirists gain the applause of others through fear, not through love», Characteristics, (1823), σελ. 72.

Βιβλιογραφία

- Α. Αναφέρουμε κατά χρονολογική σειρά τη βασικότερη αρθρογραφία σχετικά με το έργο του Γ. Σουρή, κυρίως όμως από λογοτεχνικής απόψεως.
1. ΑΝΩΝΥΜΟΥ: Ο Σουρής ηθοποιός, εφ. «Εφημερίς», 24-1-1875.
  2. Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ: Γ. Σουρής, εφ. «Το Άστυ», 24-1-1888.
  3. ΑΝΩΝΥΜΟΥ: Οι Ρώσσοι περί Σουρή, εφ. «Νεολόγος» Κων/πόλεως, 10-5-1891.
  4. Γ. ΣΤΡΑΤΗΓΗΣ: Ο Φασουλής φιλόσοφος, περ. «Παρνασσός», αριθ. 11, Ιουλ. 1892.
  5. Η δεκαετηρίς του Ρωμηού, στις εφ. «Πρόνοια» Πειραιώς, 26-2-94, «Εστία» 27-2-94, «Άστυ», 28-3-94, «Ακρόπολις», 28-3-94.
  6. Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ: Ο Σουρής, περ. «Εθνική Αγωγή», 15-10-1900.
  7. ΠΟΛ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: Γ. Σουρής, εφ. «Πρωτεύουσα», 23-2-1903.
  8. ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ: Το σαλόνι του Σουρή, εφ. «Αθήναι», 1907.
  9. Ψυχάρης και Σουρής, περ. «Παναθήναια», Τ.Ε. σ. 285.
  10. Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ: Η σάτιρα, εφ. «Εμπρός», 9-7-1916.
  11. Δ. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ: Φιλολογικά Πορτραίτα, Αθήνα 1922.
  12. ΜΠ. ΑΝΝΙΝΟΣ: Διαλέξεις περί Ελλήνων Ποιητών του ΙΘ' αι., τ. Α', 1925.
  13. ΚΑ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ: Γ. Σουρής, περ. «Κυριακή του Ελεύθερου Βήματος», 23-10-1927.
  14. Γ. ΑΣΠΡΕΑΣ: Γ. Σουρής, εφ. «Βραδυνή», 1-6-1932.
  15. Ι. ΓΡΥΠΑΡΗΣ: Εγκώμιον του Σουρή, περ. «Νέα Εστία», 1-7-1943.
  16. Χ.Λ.: Δημοσιογραφικές μορφές, εφ. «Μακεδονία» 13-3-1985.
- Β. Σημειώνουμε τη μελέτη του Κρίτωνος Σουρή: Ο Γ. Σουρής και η εποχή του, Αθήνα 1949.

Γ. Χρησιμοποιήθηκαν ακόμα:

1. Κ. ΔΗΜΑΡΑ: Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τ. 1ος Αθήναι 1948, Εκδόσεις Ίκαρος.
2. Μ. ΠΕΡΑΝΘΗ: Μεγάλη Ελληνική Ποιητική Ανθολογία (σχολιασμένη) Εκδ. Π. Δημητράκου 1954. (τεύχη 6,7,8).
3. Δ. ΜΑΡΓΑΡΗ: Σατιρικοί και Ευθυμογράφοι (Ανδρέας Λασκαράτος), Βασική Βιβλιοθήκη, εκδ. Ι.Ν. Ζαχαρόπουλου, Αθήνα, 1959.
4. RHODA THOMAS TRIPP: The International Thesaurus of Quotations, Penguin Reference Books, 1976. Λήμματα: Wit, Comedy, Laughter, Sarcasm, Satire.
5. ΚΕΙΜΕΝΑ: «Ρωμήος» εκδόσεις Π. Οικονόμου επιμέλεια-σημειώσεις Δημ. Σύκα.

PIERO
SRAFFA

ΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ
ΜΕΣΩ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΡΕΛΟΥΔΙΟ ΣΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Προλογικό σημείωμα: Γ. Κριμπάς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ